

Yayın Geliş Tarihi: 18.04.2022

Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Koçak, Sinan. "Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi Ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 72 (2022): 69-105.

Araştırma Makalesi

RUSYA'DAKİ ERMENİ NÜFUSUNUN TARİHSEL GEÇMİŞİ VE ERMENİLERİN DEMOGRAFİK YAPISI (1926-2010)

(HISTORICAL BACKGROUND OF THE ARMENIAN POPULATION IN RUSSIA
AND THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF ARMENIANS (1926-2010))

Sinan KOÇAK*

Öz: *Bu makalede, Rusya'daki Ermeni nüfusunun tarihsel geçmişi ve Ermenilerin demografik yapısı incelenmiştir. Sovyetler Birliği Dönemi'nde 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında yapılan nüfus sayım sonuçları ve Rusya Federasyonu Dönemi'nde 2002 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımları bu çalışmanın temel kaynaklarıdır. Nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya'da yaşayan Ermenilerin toplam nüfusu, yerleşim yerlerine göre dağılımı, cinsiyet kompozisyonu, medeni durumları, konuştukları diller ve eğitim seviyeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın amacı, nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya'da resmî olarak yaşayan Ermenilerin demografik yapısı hakkında detaylı bilgi vermektir.*

Araştırma sonucunda, Sovyetler Birliği Dönemi'nin ilk nüfus sayımı olan 1926 yılında Ermenilerin nüfusu 195.410 olarak tespit edilmiştir. Yıldan yıla artan Ermeni nüfusu 1989 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, 532.390'a yükselmiştir. Sovyetler Dönemi'nde Ermenilerin çoğunluğu kentsel bölgelerde yaşamaktadır. Ayrıca cinsiyet olarak, erkeklerin nüfusu kadınlara oranla daha fazladır. Rusya Federasyonu Dönemi'nin ilk nüfus sayımı olan 2002 yılında Ermeni nüfusu 1.130.491 olarak kayda geçmiştir. Rusya'da yaşayan

* ORCID: 0000-0001-7481-0100

Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı. sinankocak@ankara.edu.tr

Ermenilerin çoğunluğu büyük şehirlerde ve ülkenin güney bölgelerinde ikamet etmektedir. 1.130.491 Ermeni'den 904.892'si Ermenice, 1.113.215'i ise Rusça konuşabilmektedir. 2010 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, 1.182.388 Ermeni, Rusya'da resmî olarak yaşamaktadır. 816.375'i kentsel, 366.013'ü ise kırsal bölgelerde ikamet etmektedir. Cinsiyet kompozisyonuna bakıldığında, 638.479'u erkek, 543.909'unun kadın olduğu tespit edilmiştir. 1.182.388 Ermeni'den 1.165.256'sı Rusça konuşabilmektedir. Nüfusun eğitim seviyesini incelediğimizde, 212.690 kişi yükseköğretim, 245.492 kişi ortaöğretim, 111.902 kişi temel eğitim ve 34.360 kişi ilköğretim seviyesinde bir eğitim derecesine sahip olduğu veriler üzerinden anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demografi, Diaspora, Ermeni, Nüfus, Rusya Ermenileri*

Abstract: *In this article, the historical background of the Armenian population in Russia, and their demographic structure were analyzed. The main sources of this research are the census results in 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 and 1989 during the Soviet Period and the censuses carried out in 2002 and 2010 during the Russian Federation Period. These census results provide information about the total population of Armenians who live in Russia, their settlements, gender ratio, marital status, spoken languages and levels of education. This research aims to give detailed information about the demographic structure of Armenians officially living in Russia in the scope of these census results.*

As a result of this study, it is understood that the Armenian population was estimated at 195,410 in the first census which was conducted in the Soviet period in 1926. The Armenian population, which has increased yearly, reached 532,390 according to the 1989 census results. During the Soviet Period, the majority of Armenians had been living in urban regions. In addition, considering gender statistics, the number of males has been larger than females. In 2002, the first census of the Russian Federation, the Armenian population was recorded as 1,130,491. The majority of Armenians were living in big cities and the southern regions of the country. 904,892 out of 1,130,491 Armenians could speak Armenian, and 1,113,215 could speak Russian. According to census results in 2010, Armenians in Russia were estimated at 1,182,388. 816,375 of them were residing in urban areas, and 366,013 of them were living in rural areas. When the gender composition is considered, it is observed that 638,479 are male and 543,909 are female. Of the 1,182,388 Armenians, 1,165,256 can speak Russian. When the education level of the population is examined, it is seen that 212,690 people have higher education, 245,492 people have secondary education, 111,902 people have basic education, and 34,360 people have primary education level based on data.

Keywords: *Demography, Diaspora, Armenian, Population, Armenians of Russia*

Giriş

Hatem Cabbarlı, “Rusya’da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri” başlıklı makalesinde, Rusya’daki Ermeniler hakkında özetle şu bilgileri vermektedir: Ermeniler tarih boyunca genellikle ticaretle uğraşan bir topluluk oldukları için birçok milletle temas halinde olmuşlardır. Ermenilerin temasta buldukları ve en çok etkiledikleri milletlerden birisi Ruslardır. Ermenilerin Rusya’ya yerleşmeleri ticari faaliyetlerinin bir sonucu olarak düşünülebilir ve yine buna bağlı olarak Rusya’da kısa süre içinde zenginleşerek itibarlı kişiler haline dönüşmüşlerdir. İlk zamanlarda pek çok ticari imtiyaz alan Ermeniler, daha sonrasında gittikleri bölgelerde kendilerine yerleşim yerleri oluşturmuşlardır. Ermeniler, pek çok alanda Rusya’da söz sahibi olmaya başlayınca kendi cemaatlerini oluşturmaya başlamışlardır. Rusya’daki Ermeniler, özellikle 1915 sonrasında diğer Ermeni lobilerinde olduğu gibi Türkiye aleyhinde propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu doğrultuda, iddia ettikleri Ermeni soykırımının 50. yılını Erivan’da anmak amacıyla yoğun çaba içerisine girişmişler ve sonunda gerekli izni alarak bir miting düzenlemişlerdir. Sonraki süreçte oluşturdukları birçok kuruluş vasıtasıyla soykırım iddialarını Türkiye’nin karşısına çıkarmaya ve bu konuda Rusya hükümetinin desteğini kazanmaya çalışmışlardır.¹

İlk dönemlerde ticaret yapmak amacıyla Rusya’ya göç eden Ermeniler, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu Dönemi’nde ülkelerinde yaşadıkları ekonomik sorunlardan ötürü iş bulabilmek amacıyla Rusya’ya göç etmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu güney bölgelerde yaşasalar da Rusya’nın hemen hemen her bölgesinde Ermeniler ikamet etmektedir. Ancak Rusya’da yaşayan Ermenilerden Rusya vatandaşı olanların sayısı ve ülkede yaşayan yasadışı göçmenlerin sayısı bilinmediği için Rusya’da yaşayan Ermeni nüfusu hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır.

Bu çalışmanın inceleme konusu, Sovyetler Birliği Dönemi’nde ve sonrasında Rusya’da yaşayan Ermenilerin demografik yapısı olarak belirlenmiştir. Sovyetler Birliği Dönemi’ndeki veriler kısıtlı olsa da 2002 ve 2011’de yapılan nüfus sayımlarında Ermenilere ait önemli bilgiler yer almaktadır. Yapacağımız analizlerin temel kaynağı 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989, 2002 ve 2011 yıllarında yapılan nüfus sayımlarıdır. Nüfus sayım sonuçları üzerinden Rusya’da resmî olarak yaşayan Ermenilerin demografik yapısı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1 Hatem Cabbarlı, “Rusya’da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 3, (2001): 131-152.

Türkiye’de, Rusya’nın etnik yapısı, Rusya’da yaşayan Müslüman nüfus ve Ermenilerin Ruslar tarafından Kafkasya’ya yerleştirilmeleri üzerine pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda, Ermeni nüfusuyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Ermeni nüfusunun demografik yapısını ele alan kapsamlı bir çalışmanın olmayışı inceleme konusunun seçiminde itici güç olmuştur.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Rusya’daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi” başlıklıdır. Bu bölümde, Ermenilerin Rusya’ya ilk olarak ne zaman yerleştikleri, Anadolu’dan Rusya’ya yapılan göçler, hangi şehirlerde çoğunlukta oldukları ve Ermeni cemaatinin oluşum süreçleri hakkında bilgiler verilecektir. İkinci bölümün başlığı, “Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nde Ermenilerin Demografik Yapısı”dır. İlk olarak, Sovyetler Birliği Dönemi’nde Rusya’daki Ermenilerin faaliyetlerine değinilecektir. Sonrasında nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya’daki Ermenilerin demografik yapısı üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölüm, “Rusya Federasyonu’ndaki Ermenilerin Demografik Yapısı” başlığına sahiptir. Bu bölümde ilk olarak, Rusya Federasyonu’ndaki Ermeni diasporasının faaliyetlerine kısaca değinilecek, sonrasında Ermeni nüfusu üzerine ortaya atılan çeşitli iddialara temas edildikten sonra, 2002 ve 2010 nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya’da resmî olarak yaşayan Ermenilerin demografik özellikleri ortaya konulacaktır.

1. Rusya’daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi

Bu bölümde, Rusya’daki Ermeni nüfusunun tarihsel geçmişi hakkında bilgi toplayabilmek için çok sayıda uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Zira literatürde sadece bu araştırmanın konusuna odaklanmış başka bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu nedenle aşağıda sunulması planlanan tablo, istatistiksel verilerle değil, tarih konulu farklı çalışmalardan edinilen bilgiler sentezlenerek oluşturulmuştur.

Ermenilerin Rusya ile ilk temasları ve bölgeye yerleşme süreçleri hakkında Cabbarlı, şu bilgileri aktarmaktadır: Rusya tarihiyle alakalı bazı kaynaklar Ermeni tüccar ve seyyahların XI. yüzyıldan itibaren Rusya’ya geldiklerini işaret etmektedir. Ermeni araştırmacılar, Kiev Knezliği’ne Ermenilerin X-XI. yüzyıllarda geldiklerini ve XIV. yüzyılda ise Moskova’ya göç ettiklerine dikkat çekmektedirler. XI. yüzyılın sonlarından itibaren Ermeni tüccarlar sayesinde Kiev Knezliği ve güney devletleri arasında ticari ilişkilerin oluşmaya başladığı vurgulanmıştır. Kiev Knezliği’nde yaşayan Ermenilerin genellikle ticaret, zanaat ve hekimlikle meşgul oldukları belirtilmiştir. Ermeniler, ticari

ilişkilerinin bir sonucu olarak, XIII. yüzyıldan itibaren güney bölgelerde kendi mahallelerini oluşturmaya başlamışlardır. Ayrıca kilise inşa edebilmek için izin almayı başarmışlardır. Ermenilerin ticaretle içli dışlı olmaları, buldukları bölgelerde itibar kazanmalarında etkili olmuştur. XIII. yüzyılda Kırım'da yaşayan birçok Ermeni ticaret yolu üzerinde bulunan Yazloveç şehrine yerleşmiştir. Ermeniler burada Aziz Bogorodiçi Kilisesi'ni, Balagoveşenya Saat Kulesi'ni ve Aziz Grigor Manastırı'nı inşa etme fırsatını bulmuştur. Ayrıca Ermenilere toprak sahibi olabilme, ev inşa edebilme ve zanaatkârlıkla uğraşabilmelerine olanak sağlayan izinler de verilmiştir. Hatta yerel mahkemelerden bağımsız bir şekilde işleyen kendi mahkemeleri de bulunmaktadır. Yazloveç şehrinin yanı sıra XVI-XVII. yüzyıllardan itibaren Ermeniler, Rusya'nın güneyinde yer alan Volını-Luçk, Vladimir, Tismeniç, Gorodenk, Obertin ve Stanislav gibi şehirlere yerleşip buralarda ticaret ve zanaatkârlıkla meşgul olmuşlardır.² Ermeni tarihçi Gerard Dedeyan *Ermeni Halkının Tarihi* adlı eserinde, XVIII. yüzyılda Rusların güneye doğru yaptıkları harekâtlarda Ermenilerle karşılaştığı ve onların Astrahan, Kızlar, Mozdok ve Pyatigorsk'a yerleşmelerine müsaade edildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca XIX. yüzyılda, Rusların Kırım'ı ele geçirmesinden sonra eski Kefe kolonisinde yaşayan Ermenilerin, Rostov Na Donu ve Yeni Nahçivan'a yerleştirildiğini belirtmiştir.³

Cabbarlı, Ermenilerin Rusya'ya yerleşmelerinde ticaretle uğraşmalarının önemli rolünün olduğuna dikkat çekmektedir. Ermenilerin Moskova'ya yerleşmeleri de ticari faaliyetlerinin bir sonucu olarak düşünülebilir, demektedir. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Ermeni tüccarlar için Moskova panayır yerlerinde "ticaret evleri" oluşturulmaya başlandığından bahsetmektedir. Cabbarlı'nın aktardığına göre, Rusya'da Ermenilerin ekonomik alandaki ağırlıkları, XVII. yüzyılın sonlarında kapitalist ekonominin gelişim göstermesiyle birlikte kendisini hissettirir hale gelmiştir. İngiliz ekonomisinin güçlenmeye başlamasıyla birlikte Ermeni tüccarlar gözlerini Rusya'ya dikmişlerdir. Çünkü Ermeni tüccarlarının Avrupa pazarlarında rekabet etme güçleri yoktur. Cugi tüccarı olan Hoca Zakhar Sagradyan, 1659'da elmas ve diğer kıymetli hediyelerle birlikte Rus Çarıyla Ermenilere sağlanacak imtiyazlar konusunu görüşmek için Rusya'ya gitmiştir. Bu görüşme sonucunda, 1667'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Ermeni tüccarlar, Rusya'nın tüm bölgelerinde sadece 5 kuruş vergi ödemekle yükümlü olacaklardır. Bu vergi, Avrupalı tüccarlardan alınan vergilere nazaran çok düşük bir orandır. Rusya'nın Ermeni tüccarlara sağladığı bu kolaylık sayesinde, Kafkasya ve İran'da ticaretle uğraşan birçok Ermeni Astrahan'da toplanmış ve

2 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 132-134.

3 Gerard Dedeyan, *Ermeni Halkının Tarihi*, çev. Şule Çiltaş (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015): 429.

buranın bir ticaret merkezi haline dönüşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca 1695 yılında I. Petro, İran Şahı'na gönderdiği bir mektupta ipek ticaretiyle uğraşan Ermenilere kolaylık sağlanmasını istemiş ve 1711'de çıkarılan bir kararnameyle Ermenilerin Rusya ile gerçekleştireceği ticaretlerde ayrıcalıklar verilmesine karar verilmiştir. 17 Eylül 1746 tarihli Kararname'de ise Astrahan'daki Ermenilerin bazı vergilerden muaf tutulması söz konusudur. Ermenilere verilen bu ayrıcalıklar sayesinde, Astrahan'da millî Ermeni kolonisinin oluşmasına zemin hazırlanmıştır.⁴ Ayrıca Dedeyan, Rusya'da yaşayan büyük Ermeni ailelerinin toplumsal bakış açısından, bazı dönemlerde yerel aristokraziyle bütünleştiklerine dikkat çekmiştir.⁵

Ermeni tarihçi George A. Bournoutian, *Ermeni Tarihi Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış* adlı eserinde, Rusya'daki Ermeni kiliselerinin durumundan bahsetmektedir. Bournoutian'ın aktardığına göre, 1716 yılında Rusya'da bulunan Ermeni kilisesi, Rusların siyasi çıkarlarını kısmen etkilediği için devlet tarafından resmen tanınmasına karar verilmiştir. Ayrıca merkezi Astrahan'da bulunan piskoposluk makamı oluşturulmuştur. Rus İmparatoriçesi Anna döneminde, Ermenilerin kendi bölgelerine yerleştirilmesi politikasına devam edilmiş ve dinî vecibelerini yerine getirebilmeleri konusunda da kolaylıklar sağlanmıştır. Ancak İmparatoriçe Yelizaveta döneminde, işler tersine dönmeye başlamış ve uygulanan Ruslaştırma politikasından, Moskova ve St. Peterburg'da inşa edilmekte olan Ermeni kiliseleri de payını almıştır.⁶

Büyük Katerina döneminde Ermeni cemaatinin elde ettiği haklar konusunda Bournoutian, şunları aktarmıştır: 1762-1796 yılları arasındaki Büyük Katerina'nın saltanatı döneminde, Rusya'da Ermeni cemaati genişleme fırsatı bulmuştur. 1763'te Katerina, Rusya'da yaşayan Ermenileri ve Ermeni piskoposluğunu ayrı bir dinî cemaat olarak tanımıştır. Ayrıca bu dönemde birçok bölgeden Rusya'ya, Ermeniler göç ettirilmiş ve yerleştirildikleri bölgelerde yerleşim yerleri oluşturmalarına olanak sağlanmıştır. Örneğin, Yeni Nahcivan adıyla bilinen yerleşim yerinde Ermenilere ait altı kilise, bir tiyatro ve bir de okul bulunmaktadır.⁷

Cabbarlı ve Bournoutian, Rusya'daki Ermenilerin ticari uğraşları ve sosyo-kültürel faaliyetleriyle alakalı önemli bilgiler vermiştir: Kizlyar kalesi, Ermeni tüccarların yoğun olduğu bölgelerden biridir. İran ve Türkiye'den gelen

4 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 135-136.

5 Dedeyan, *Ermeni Halkının Tarihi*, 391.

6 George A. Bournoutian, *Ermeni Tarihi Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, çev. Ender Abadoğlu, Ohannes Kılıçdağı, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2016): 186-188.

7 Bournoutian, *Ermeni Tarihi*, 189.

tüccarlar ile Astrahan ve Kafkasya'dan gelen Ermenilerin toplandığı bir merkez konumundadır. Burada yaşayan Ermeniler genellikle dokumacılık, boyacılık, kuyumculuk ve meyvecilik gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Ayrıca şarap ve konyak gibi içkilerin üretimi de Ermenilerin tekelindedir. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bir diğer bölge Peterburg'dur. Ermeni kaynaklarına göre, 1708 yılından itibaren bölgeye Ermenilerin geldikleri yazmaktadır. Buradaki Ermeniler, ticaret ve boyacılık işleriyle uğraşmaktadırlar. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler, Peterburg'da örgütlenme sürecine başlamışlardır. Ermeniler, doğu dillerini konuşabildikleri için devlet dairelerinde tercüman olarak da görev yapmaktadırlar. Özellikle Peterburg Ermeni cemaatinin önde gelen simalarından L.N. Lazarev, devlet nezdinde çeşitli görevlerde bulunmuş ve kendisine asilzade unvanı verilmiş bir kişidir. Burada yaşayan Ermeniler şehrin sosyal-siyasi hayatında da önemli rol oynamaktadırlar. Sadece ticaretle uğraşmıyorlardır. Ayrıca üniversitelerde eğitim alıyorlar ve öğretim elemanı olarak da görev yapmışlardır. 1780 yılında St. Peterburg'da Ermeniler bir matbaa kurmuşlardır. 18. yüzyılın sonlarına doğru, bazı Avrupa klasiklerinin çevirisi ve basımı gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Ermeniler, Yeni Nahcivan ve Astrahan şehirlerinde okullar açmışlardır. 1813'te Eçmiatzin'de ruhban okulu ve 1815'te Moskova'da Lazaryan Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün kendisine ait kütüphanesi ve matbaası vardır. 1842'de Kazan ve 1849'da Peterburg üniversitelerinde Ermeni dili ve edebiyatı fakülteleri kurulmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler, basın ve yayın alanında da faaliyetlerine başlamışlardır. 1863'de Հյուսիս (Kuzey), Արարս (Araks), 1903-1904'de Բանբեր Գրականություն և Արվեստ (Edebiyat ve Sanat Haberleri), Արցունի (Gözyaşı) ve Մարտի (Kuaför) adlı süreli yayımları neşretmişlerdir.⁸

Rusya'daki Ermenilerin "Ermeni Eyaleti" kurulması aşamasında gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlere de Bournoutian değinmiştir: Rusya'daki ileri gelen Ermeniler, ikinci Rus-İran savaşı (1826-1828) sonrası "Ermeni Eyaleti" kurulması fikrini savunmaya başlamışlardır. Ermenistan coğrafyasında ve Erivan bölgesinde Ermenilerin azınlık konumuna düşmelerinden dolayı, Rusya'nın himayesi altında bir Ermeni anayurdunun yeniden oluşturulabilmesi amacıyla Ermeniler bir kampanya başlatmışlardır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Türkmençay Antlaşması'nın 15. maddesine gerekli ibare eklenmiştir. Antlaşma gereği nüfus mübadelesi yaşanmıştır. 30.000'den fazla Ermeni, Ermenistan coğrafyasına geri dönmüştür. Ayrıca Erivan ve Nahcivan hanlıklarının birleştirilmesiyle 1828'de resmen Rus Ermenistan vilayeti oluşturulmuştur. Ermeni kaynaklarına göre, Ermeniler, imparatorluğun saygın vatandaşları olarak kabul gördükleri için birçok ayrıcalığa sahiptirler. Dönemin

8 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 136-137; Bournoutian, *Ermeni Tarihi*, 231.

Kafkasya valisi Vorontsov, Ermenilerin daha fazla takdirini kazanabilmek amacıyla 1849'da Erivan ve Nahcivan bölgelerini Ermenistan vilayetinden ayırarak beşinci vilayet olarak Erivan'ı kurmuştur.⁹

Esat Uras *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* adlı kitabında, Ermenilerin Rusya'ya gerçekleştirdiği göçler hakkında şunları aktarmıştır: Türkmençay Antlaşması gereğince, Ermenilere istedikleri bölgelere göç etme hakkı tanınmıştır. Ermeniler bu haklarını Rusya yönünde değerlendirmişlerdir. Abbas Mirza, Ermenilere Rusya'ya gittikleri takdirde kötü şartlar altında yaşayacaklarını belirtse de Ermeniler İran'da kalmak yerine kendileri gibi Hristiyan bir topluluk olan Rusları tercih etmişlerdir. Ruslar, Ermenileri Nahcivan, Erivan ve Karabağ'a yerleştirmeye karar vermişlerdir. Ayrıca onları 20 yıl vergilerden muaf tutmuşlardır. Bu süreç içerisinde, Erzurum, Kars ve Bayazıt'tan 70.000 Ermeni, Rusya topraklarına göç etmiştir. 1828 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı'nın doğu bölgelerinde ikamet etmekte olan Ermeniler, Ruslara yardım etmişlerdir. Bu yaptıklarının cezası olduğunu düşünen Erzurum Marhasası Episkopos Karabet yanına Erzurum, Kars ve Bayazıt bölgelerinde yaşayan 90.000 Ermeni'yi alarak Rusya'ya gitmiştir. Bu göçmenler Rusya tarafından Gümrü ve Gürcistan'da iskân ettirilmiştir.¹⁰

Sezai Balcı'ya göre, Anadolu'dan Rusya'ya yapılan Ermeni göçlerinin temel sebepleri şunlardır: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki süreçte Ermenilerin Rusya'ya göçleri devam etmiştir. Görünüşte, Ermenilerin Rusya'ya göç etmelerinin temel sebebi, Müslümanların kendilerinden intikam alacakları korkusudur. Ancak Rusya'ya yapılan göçlerin temel sebebi geçim sıkıntısıdır. Bunların yanı sıra bazı bölgelerdeki ağalar ve muhacirlerin baskıları, vergi toplama esnasında yaşanan adaletsizlikler, yerel yöneticilerin adil olmayan davranışları, tarıma elverişli toprakların az oluşu, Kürt aşiretlerinin ve Ermeni ayrılıkçılarının silahlı baskıları Ermenilerin Rusya'ya göç etmelerinin başlıca sebepleri olarak gösterilmektedir.¹¹

Türkiye'den Rusya'ya göç eden Ermenilerin sayısını tespit edebilmek zor bir konudur. Çünkü farklı dönemlerde birçok kez Ermeniler dağınık gruplar halinde Rusya'ya göç etmişlerdir. Balcı, Osmanlı'dan Rusya'ya göç eden Ermenilerin sayısı hakkında şu bilgileri paylaşmaktadır:

9 Bournoutian, *Ermeni Tarihi*, 192-229.

10 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2.Baskı, (İstanbul: Belge Yayınları, 1987): 623-624.

11 Sezai Balcı, *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler VII*, ed. Mehmet Metin Hülagü vd., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014): 210.

“Rusya’ya göçen Ermeniler hakkında vilayetlerinden alınan bilgilere göre ticaret yapmak amacıyla Muş Sancağı’ndan 330 hane ile 1010 kişi, Sivas’tan 37, Van’dan ise isyan sırasında Rusya’ya gidenlerin sayısı yaklaşık 4500 olarak verilmektedir. Sason isyanından sonra Rusya’ya göçen Ermeni sayısı bir belgede 10 bin kişi olarak zikredilirken bu rakam Ruslar tarafından 10 bin aile olarak bildirilmiştir. Bununla birlikte belgelerden anlaşıldığı kadarıyla özellikle Doğu Anadolu’dan Rusya’ya ne kadar Ermeninin göçtüğü Osmanlı makamları tarafından da tam olarak tespit edilememiştir. Rusya’ya göçen Ermenilerin sayısı Rus Elçisi tarafından Hariciye Nezareti’ne verilen 12 Haziran 1898 tarihli bir belgede 20-30 bin, 14 Mart 1899 tarihli başka bir belgede ise 30 bin olarak gösterilmektedir. Liverpool’da çıkan Daily Post gazetesi de 17 Mart 1899 tarihli nüshasında Doğu Anadolu’dan sürülen Ermenilerin sayısını 40 bin olarak vermektedir. Bu rakamların dışında 4.Ordu Müşiri Zeki Paşa’ya göre Sason vukuatından önce ve sonra Rusya’ya göçenlerin sayısı 20-25 bin, Rus makamlarına göre ise 1893-1901 yılları arasında Rusya’ya yaklaşık 40 bin Ermeni göç etmiştir ve bunların büyük bir kısmı erkek nüfustur. Şu halde belgelere göre Türkiye’den Rusya’ya 30-40 bin Ermeni’nin göç ettiği anlaşılmaktadır.”¹²

1860-1923 yılları arasında yaşanan göç hareketliliği hakkında Salih Yılmaz, şu bilgileri vermektedir: 1860-1890 yılları arasındaki dönemde, Osmanlı Devleti’nin Ordu ve Trabzon vilayetlerinde yaşayan çok sayıda Ermeni, Rusya’ya göç etmiştir. Göç eden Ermeniler günümüzdeki Krasnodar bölgesine yerleşmişlerdir. Burada Ermeni mahalleleri ve çevresinde 7 büyük köy oluşturmuşlardır. 1915-1923 yıllarında önemli bir göç hareketi daha gerçekleşmiştir. Sadece Adıgeya bölgesinde Ermeniler yaklaşık 70 köy kurmuşlardır.¹³

Yukarıda vermiş olduğumuz iktibaslardan yola çıkarak, Ermenilerin Rusya’da nüfuslarını artırmalarının temel sebebi ticaretle uğraşmalarıdır. Ticaretle uğraştıkları için önemli derecede güçlenen Ermeniler, Rusya’dan aldıkları imtiyazlar sayesinde gittikleri yerlerde mahalleler oluşturma fırsatını bulmuşlardır. Ayrıca burada kiliseler inşa etmişler ve hatta kendi mahkemelerini oluşturmuşlardır. Rusya’daki Ermeniler, ilerleyen zamanlarda sadece ticaretle sınırlı kalmamış, siyasi ve kültürel hayatta da ön plana çıkmaya başlamışlardır. Çok sayıda sosyal ve kültürel faaliyet içerisine giren Ermeniler,

12 Balcı, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, 227.

13 Salih Yılmaz, *Rusya’da Kimler Yaşıyor? Rusya Federasyonu Etnik Atlası* (Ankara: Atalay Konfeksiyon Matbaacılık ve Reklam, 2020): 168.

Rus Ermenistan vilayetinin oluşturulmasında da etkili bir güç olmuşlardır. 19. yüzyılda yaşanan Osmanlı-Rus savaşlarının bir sonucu olarak, Anadolu'da yaşayan çok sayıda Ermeni, Rusya'ya göç etmiş ve oradaki Ermeni nüfusunun artmasına sebep olmuştur.

2. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde Ermenilerin Demografik Yapısı

Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusya Genel Meclisi dağıtılmıştır. 15 Kasım 1917'de Kafkasya devletleri arasında "Transkafkasya Komiserliği" oluşturulmuştur. Bu komiserlikten Kafkasya'nın yüksek hâkimiyet organı olması beklenmiştir. Ancak üye devlet arasında dış politika konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Böyle bir atmosferde, 22 Nisan 1918'de "Kafkasya Bağımsız Federe Devleti" ihdas edilse de bu oluşum kısa ömürlü olmuştur. Çünkü 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs'ta ise Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. İki yıl bağımsız kalmayı başaran Ermenistan, 1920 yılında Bolşevik Rusyası tarafından ele geçirilmiştir. 1922'de Kafkasya Federasyonu'na, 1936'da ise SSCB'ye dâhil olmuştur.¹⁴

Rusya'daki Ermenilerin Türkiye ve Türkler aleyhinde yapmış oldukları propaganda faaliyetlerini Cabbarlı, dört aşamada incelemektedir: Sovyetler Birliği Dönemi'nde Ermeniler, birçok propaganda faaliyetinde bulunmuşlardır. Ermenilerin ilk propaganda faaliyeti, Ermeni meselesi hakkında Ermeni iddialarını destekleyen yazıların kaleme alınmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda, Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde Ermeni iddialarını destekleyen bir yazıyı Gurko Kryajin kaleme almıştır. İkinci propaganda faaliyeti, Ermenistan topraklarında yaşayan Türklerin Azerbaycan'a göç ettirilip, yerine İran'da yaşayan Ermenilerin bu bölgeye göç ettirilmesi üzerinedir. Ermenilerin yoğun çabalarının bir sonucu olarak ve Stalin'in vermiş olduğu karar doğrultusunda, 1948-1950 yılları arasında 100 bin Türkün göç ettirilmesi amaçlanmıştır. Ermeni propagandasının üçüncü ayağını, Türkiye'den toprak talepleri oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında SSCB-Türkiye ilişkileri önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Stalin, boğazların kontrolünü bizzat ele geçirmek istemiştir. Böyle bir ortamda Eçmiatzin'de yapılan bir toplantının sonucunda, Kars ve Ardahan bölgesinin Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi istenmiştir. Ermenilerin dördüncü propaganda faaliyeti, sözde soykırım günü olarak 24 Nisan'ın kabul edilmesi ve anma törenlerinin gerçekleştirilmesi üzerinedir. Ermeniler, bu konuda izin alabilmek için Moskova'da yoğun çaba sarf etmişlerdir. 1965'te Rusya'nın ileri gelen Ermenileri ve Mikoyan'ın

14 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 138.

çabalarının bir sonucu olarak “sözde Ermeni soykırımının” 50. yıldönümünü anmak amacıyla izin almayı başarmışlardır. Ayrıca bu tarih, Ermenilerin millî kahraman olarak kabul ettikleri Antranik'in doğum gününe de denk geldiği için Moskova'dan tekrar izin almışlardır. Birçok gazete ve dergilerde Antranik hakkında yazılar neşredilmiştir. Moskova'dan izin çıktıktan sonra 24 Nisan 1965 günü dört yüz bin Ermeni'nin katılımıyla Erivan'da bir miting düzenlenmiştir.¹⁵

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'daki Ermeni nüfusunda hareketliliğe yol açan bazı olaylar yaşanmıştır. Örneğin, 1944 yılında Kırım Ermenileri, Bulgarlar, Rumlar ve Tatarlar ile birlikte Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. 1986'dan itibaren Tatarlar hariç diğer sürgün edilen toplulukların çoğu Kırım'a geri dönmeyi başarmışlardır.¹⁶

1970 ve 1980'li yılları Rusya'daki Ermeni diasporasının propaganda faaliyetlerini sürdürdüğü bir dönem olarak tanımlayan Cabbarlı, bu süreçte gerçekleştirilen faaliyetlere de temas etmiştir: Bu dönemde Ermeniler, genellikle eğitimle ve kitap yayınıyla ilgilenmişlerdir. Zori Balayan'ın *Ocak* adlı kitabı bu dönemde yayımlanmıştır. Balayan, eserinde Büyük Ermenistan hayalinden bahsetmektedir. Ayrıca Ermenistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Moskova'nın bu tarz faaliyetlere müsaade etmesinin temel sebebi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği topraklarına en yakın NATO müttefiki olmasıdır. Ermeni meselesi, Rusya'nın istihbarat kurumlarının da ilgisini çekmektedir. Bu konu üzerinden Rus istihbaratı Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulabileceğini hatta Türkiye'nin NATO'dan ayrılabilceğini düşünmektedir. Ermenilerin Rusya'da bu derece başarılı propaganda yapabilmelerinin bir diğer sebebi, Moskova merkezî yönetiminde üst düzey Ermeni görevlilerinin sayısının fazla olmasıdır. Siyasi görevlerinin yanı sıra bilim ve eğitim alanında da çok sayıda Ermeni vardır. Özetle, Ermeni diasporası birçok alanda Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'da etkin bir güce sahiptir.¹⁷

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'ya gerçekleştirilen Ermeni göçleri hakkında bilgiler veren Bournoutian, 1960'lardan önce Rusya'ya ordu mensubu veya resmî görevli olarak az sayıda Ermeni'nin ülkeye yerleştiğine dikkat çekmiş ve Ermenilerin çoğunun Ruslarla evlenip, Rus kültürüne adapte olmayı başardığını da belirtmiştir. Ayrıca Bournoutian yaşanan göç hareketliliği ve ülkedeki Ermeniler hakkında özetle şu bilgileri vermiştir: 1960-1990 yılları arasında, Moskova, St. Peterburg, İrkutsk, Habarovsk, Novosibirsk, Soçi,

15 Cabbarlı, “*Rusya'da Ermeni Diasporası*,” 138-140.

16 Salih Yılmaz, *Rusya'da Kimler Yaşıyor?*, 169.

17 Cabbarlı, “*Rusya'da Ermeni Diasporası*,” 141-142.

Saratov, Rostov Na Donu, Krasnodar ve diğer Rus şehirlerine çok sayıda Ermeni göçü olmuştur. Meslek sahibi olan Ermeniler, Rusya’da diplomatik, askerî, ekonomik ve bilimsel alanlarda kendilerini yetiştirme fırsatını bulmuşlardır. Bunların yanı sıra yasadışı göçmen olarak Moskova ve St. Peterburg’a gelen Ermenilerin çoğu, açık pazarlarda ve karaborsada mal satarak hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.¹⁸

Sovyetler Birliği’nin ortaya çıkmasından sonra Ermenistan’dan Sovyetlerin Avrupa ve Asya bölgelerine istihdam amacıyla göçler yaşanmıştır. Hrair Dekmejian, Ermenistan dışında 1980 yılının sonlarına kadar Gürcistan, Azerbaycan, Orta Asya, Ukrayna, Rusya ve diğer bölgelerde 1 milyon 300 bin Ermeni’nin yaşadığını iddia etmektedir. Ayrıca Dekmejian, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte İslam cumhuriyetlerinde yaşayan Ermenilerin Rusya’ya ve Ermenistan’a göç ettiklerini belirtmektedir.¹⁹

Sovyetler Birliği Dönemi’nde 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında genel nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayım sonuçları üzerinden, Sovyetler Birliği idaresinde yaşayan toplulukların demografik yapısına dair önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu çalışma bağlamında, nüfus sayım sonuçlarına göre, Sovyetler Birliği Dönemi’nde Rusya’daki Ermenilerin demografik yapısına ait bilgiler verilecektir.

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Dönemi’nde yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya’nın toplam nüfusu ve burada yaşayan Ermenilerin sayısı ve toplam nüfusa oranları şu şekildedir:

18 Bournoutian, *Ermeni Tarihi*, 310-311.

19 Richard G. Hovannisian, *The Armenian People from Ancient to Modern Times Volume II*, (Houndmills: Macmillan, 1997): 430.

Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)

YIL	RUSYA SOVYET FEDERATİF SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN NÜFUSU	TOPLAM ERMENİ SAYISI	ERMENİLERİN TOPLAM NÜFUSA ORANI
1926 ²⁰	100.891.244	195.410	0,2
1939 ²¹	109.397.463	218.156	0,2
1959 ²²	117.534.315	255.978	0,2
1970 ²³	130.079.210	298.718	0,2
1979 ²⁴	137.409.921	364.570	0,3
1989 ²⁵	147.021.869	532.390	0,4

*Tablo 1: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde
Ermeni Nüfusu ve Toplam Nüfusa Oranı (1926-1989)*

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'nın nüfusu yıldan yıla artış göstermiştir. Aynı doğrultuda, Ermenilerin nüfusunda da sürekli olarak bir artış söz konusudur. 1926 yılında yapılan ilk nüfus sayım sonucuna göre, Ermenilerin nüfusu 195.410'dur. Toplam nüfusa oranı ise 0,2'dir. 1989 yılında yapılan son nüfus sayımına göre, Ermenilerin nüfusu 532.390'a yükselmiştir. Bunların toplam nüfusa oranı ise 0,4'tür. Tabloyu incelediğimizde, 1979-1989 yılları arasında Ermeni nüfusunda önemli ölçüde artış olduğu görülmektedir. Bu yıllarda Ermenilerin nüfusu 167.820 kişi artmıştır.

Emin Atasoy “Rusya Kentlerinin Tarihsel ve Demografik Özellikleri” adlı çalışmasında, Rusya'daki yerleşim yerlerinin genel özellikleri hakkında şu

20 “Всероссийная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2 .

21 “Всероссийная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php .

22 “Всероссийная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_59.php .

23 “Всероссийная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_70.php .

24 “Всероссийная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_79.php .

25 “Всероссийная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022,s http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php .

bilgileri vermektedir. Rusya’da yerleşim yerleri kent ve kasaba olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar arasındaki temel fark, beşeri sayı ve çalışan nüfusun iş kollarına göre dağılımından kaynaklanmaktadır. Bir yerleşim yerinin kasaba olarak kabul edilebilmesi için en az 3.000 nüfusa sahip olması gerekmektedir. Kent statüsünde yer alabilmesi için ise en az 12.000 kişinin yaşaması şarttır. Ancak bu hususlar genelde yeni kurulan yerleşim yerleri için geçerlidir. Yaşanan göç hareketlerinin bir sonucu olarak bazı yerleşim yerlerinde, yukarıda belirtilen rakamlarına altına da düşebilmektedir. Örneğin, 30.000 nüfusa sahip bir yerleşim yerinin kent grubunda yer alması gerekirken kasaba statüsünde kabul edildiği görülmektedir. Özetle, Rusya’da yerleşim yerlerinin statüsünü nüfustan ziyade idari kriterler ve nüfusun ekonomik uğraşları belirlemektedir.²⁶ Bu bilgilerden sonra Rusya’daki Ermenilerin yerleşim yerlerine göre dağılımı şöyledir:

YIL	KENTSEL NÜFUS	KIRSAL NÜFUS	TOPLAM NÜFUS
1926 ²⁷	116.157	79.253	195.410
1939 ²⁸	135.850	82.306	218.156
1959 ²⁹	171.611	84.367	255.978
1970 ³⁰	215.749	82.969	298.718
1979 ³¹	268.800	95.770	364.570
1989 ³²	376.648	155.742	532.390

Tablo 2: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nde Ermenilerin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı (1926-1989)

26 Emin Atasoy, “Rusya Kentlerinin Tarihsel ve Demografik Özellikleri”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10, Sayı 16, (2009): 2-3.

27 “Всероссийная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2.

28 “Всероссийная перепись населения 1939 г. Распределение городского и сельского населения СССР и союзных республик по национальности и полу”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=1&gor=3&Submit=tamam.

29 “Всероссийная перепись населения 1959 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=1.

30 “Всероссийная перепись населения 1970 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=1.

31 “Всероссийная перепись населения 1979 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=1.

32 “Всероссийная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=1.

Ermenilerin yerleşim yerlerine göre dağılımını gösteren bu tablo, Ermeni nüfusunun çoğunluğunun kentsel bölgelerde hayatlarını sürdürdüklerini göstermektedir. Ayrıca yıldan yıla kentsel bölgelerde yaşayan Ermeni nüfusunda artış gözlemlenmiştir. Kırsal bölgelerde ise 1959 yılına kadar nüfuslarında bir artış söz konusudur. Ancak 1970 yılı nüfus sayım sonucuna göre, kırsal bölgelerde yaşayan Ermenilerin nüfusunda bir azalmanın olduğu tespit edilmiştir. Fakat 1979 yılındaki nüfus sayımıyla birlikte Ermeni nüfusunun tekrardan kırsal bölgelerde artış eğilimine geçtiği görülmektedir.

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'nın idari yapısının birimlerini Özerk Cumhuriyetler, Özerk Oblastlar, Özerk Okruglar, Kraylar, Oblastlar ve Rayonlar oluşturmaktadır. 1980 yılı verilerine göre, Sovyetler Dönemi'nde Özerk Cumhuriyetlerin sayısı 16, Özerk Oblastların 5, Özerk Okrugların 10, Krayların 6, Oblastların 49 ve Rayonların 1.805'tir.³³ Rusya'da ikamet eden Ermenilerin bazı idari birimlere göre dağılımı şu şekildedir:

33 "Административное деление СССР", Государственная публичная историческая библиотека России, Erişim tarihi 17 Nisan, 2022, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/8459-sssr-administrativno-territorialnoe-delenie-soyuznyh-respublik-na-1-yanvary-a-1980-goda-spravochnik-m-1980#mode/inspect/page/10/zoom/6>.

BÖLGELER	1926 ³⁴	1939 ³⁵	1959 ³⁶	1970 ³⁷	1979 ³⁸	1989 ³⁹
St. Peterburg Şehri	1.739	4.615	4.897	6.628	7.995	12.070
Moskova Şehri	6.369	13.682	18.379	25.584	31.414	43.989
Krasnodar Krayı	-	60.501	78.176	98.589	120.797	182.217
Stavropol Krayı	-	29.633	25.618	31.096	40.504	72.530
Rostov Oblastı	-	49.339	49.305	53.620	56.902	62.603
Saratov Oblastı	490	826	1.046	1.815	3.531	6.404
Astrahan Oblastı	3.115	-	1.694	1.784	1.646	2.807
Volgograd Oblastı	703	3.170	1.907	2.898	4.229	6.784

Tablo 3: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde Ermenilerin Yaşadıkları Bölgelere Göre Dağılımı (1926-1989)

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'daki Ermeniler, ülkenin ağırlıklı olarak güney bölgelerinde yaşamaktadırlar. Örneğin, Krasnodar Krayı ve Rostov Oblastı'nda Ermeni nüfusu diğer bölgelere nazaran daha fazladır. Ayrıca Ermeniler, Rusya'nın büyük şehirleri olan Moskova ve St. Peterburg'da ikamet etmektedirler.

Rusya'daki Ermenilerin cinsiyet kompozisyonuna ait bilgilere de nüfus sayım sonuçlarından ulaşılabilmektedir. Sovyetler Birliği Dönemi'nde yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre, Ermenilerin cinsiyete göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

34 “Всероссийная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_26.php.

35 “Всероссийная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php.

36 “Всероссийная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_59.php.

37 “Всероссийная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_70.php.

38 “Всероссийная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_79.php.

39 “Всероссийная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 1 Mart, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php.

Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)

YIL	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS	TOPLAM NÜFUS
1926 ⁴⁰	101.069	94.341	195.410
1939 ⁴¹	117.894	100.262	218.156
1959 ⁴²	136.713	119.265	255.978
1970 ⁴³	161.435	137.283	298.718
1979 ⁴⁴	203.149	161.421	364.570
1989 ⁴⁵	294.903	237.487	532.390

Tablo 4: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde Ermenilerin Cinsiyete Göre Dağılımı (1926-1989)

Cinsiyet kompozisyonunu gösteren tabloyu incelediğimizde, Sovyetler Birliği Dönemi'nde Rusya'da yaşayan Ermeniler içerisinde erkek nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. 1926'da 101.069 olan erkek nüfus yıldan yıla artış göstermiş ve 1989 yılında 294.903'e ulaşmıştır. 1926 yılında 94.341 olan kadın nüfus, tıpkı erkek nüfus gibi yıldan yıla artış eğiliminde olmuştur. 1989 yılında yapılan son nüfus sayımı verilerine göre, Ermeni kadın nüfusu 237.487'e yükselmiştir. İlk nüfus sayımında kadın ve erkek nüfus arasında fark 6.728 iken bu fark yıldan yıla artış göstermiş ve 1989 yılında 57.416'ya çıkmıştır.

40 “Всероссийная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2 .

41 “Всероссийная перепись населения 1939 г. Распределение городского и сельского населения СССР и союзных республик по национальности и полу”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=1&gor=3&Submit=tamam .

42 “Всероссийная перепись населения 1959 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=1 .

43 “Всероссийная перепись населения 1970 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=1 .

44 “Всероссийная перепись населения 1979 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=1 .

45 “Всероссийная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения республик СССР по полу и национальности”, ДЕМОСКОП Weekly, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=1 .

3. Rusya Federasyonu'ndaki Ermenilerin Demografik Yapısı

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, 23 Ağustos 1991 tarihinde Ermenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra Ermenistan bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Sovyet ekonomik sistemine göre, bütün cumhuriyetlerin ekonomisi birbirine entegredir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bu sistem çökmüştür. Böylece Ermenistan'da ekonomik sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Birçok sanayi merkezi ve iş yerlerinin kapanması üzerine Ermeniler, Rusya ve batı ülkelerine göç etmişlerdir. Cabbarlı, Rusya'ya göç eden Ermenilerin oradaki diaspora oluşumuna bir katkıda bulunmadıklarını belirtmiştir. Çünkü eskiden beri Rusya'da yaşayan Ermeniler, yeni gelenleri vatana ihanetle suçlamışlardır. Rusya'ya göç edenlerden bazıları iş kurarak önemli başarılar elde etmişse de bazı Ermeniler de suç örgütlerine dâhil olarak Ermenistan'ın imajını kötüye çıkarmışlardır. Bundan dolayı iki grup arasında bazı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir.⁴⁶

Fatih Orbay, Rusya'daki Ermeni diasporasının oluşum süreci, yapısı, faaliyetleri ve özellikleri hakkında şunlara değinmiştir: Diaspora Ermenilerinin nüfus bazında en büyük topluluğu Rusya'dadır. 1991'den sonra nüfusunu artıran Rusya'daki Ermeni diasporası ilk yıllarda toparlanma dönemini yaşamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise daha aktif ve örgütlü bir hale bürünen diaspora örgütleri, oluşturdukları kuruluşlar ve yaptıkları organizasyonlar sayesinde güçlerini artırmışlardır. Bu ülkedeki Ermeni diasporasının en belirgin özelliği Türkiye düşmanlığıdır. Özellikle Ermeni soykırımı iddialarını kabul ettirebilmek amacıyla birçok propaganda faaliyetinde bulunmaktadır. Ayrıca Ermeni kültürünü tanıtmak ve Ermenistan'a Rus sermayesini çekebilmek diğer başlıca amaçlarıdır.⁴⁷

Batı ile Rusya'daki Ermeni diasporasını Cabbarlı, şu sözlerle karşılaştırmaktadır: Batıdaki diasporanın finansal açıdan Rusya'dakinden daha güçlü olduğu ve Ermenistan'ın dış politikasını yönlendirmede daha başarılı olduğu görülmektedir. Ancak Rusya'daki Ermeni diasporasının siyasi ve ekonomik gücü batıdakine nazaran daha zayıftır. Ayrıca Rusya'daki diaspora, batıdaki diaspora kadar siyasi ve kültürel faaliyetlerde de bulunamamakta ve çoğu konuda batı diasporasının görüşlerini kabul etmektedir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Rusya'ya sonradan göç eden Ermenilerin, siyasi ve kültürel hayata uyum sürecinde zorluk yaşamalarıdır.

46 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 143.

47 Fatih Orbay, "Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri", *TASAM*, Stratejik Rapor No:5, (2005): 3-5.

İkinci neden, Ermenistan'dan Rusya'ya göç eden varlıklı Ermenilerin mafyalarla işbirliği yapmaları ve diaspora ile ilgilenmemeleridir. Üçüncü neden ise Ermeni siyasi partilerinin Rusya'da var olabilmek için çalışmalar yürütmüyor olmasıdır. Rusya'da sadece Taşnaksutyun Partisi'nin faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.⁴⁸

Rusya'da yaşayan Ermenilerin ekonomik uğraşlarına değinen Orbay, Rusya'da genellikle Ermenilerin küçük ve orta işletmelerde çalıştıklarını belirtmiştir. Pazarcılık, restoran işletmeciliği, bakkalcılık, ayakkabıcılık, terzilik ve fırıncılık gibi işlerle meşgul oldukları ve ayrıca elmas ticaretiyle uğraşan Ara Arşaviroviç Abramyan gibi varlıklı Ermeni işadamlarının da olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁹

Cabbarlı, Rusya'daki Ermeni diasporasının en önemli kuruluşlarından olan *Rusya Ermenileri Birliği* ve Moskova'daki Ermeni diasporası hakkında şu hususlara temas etmiştir: Rusya'da Ermeni aydınları ve iş adamlarının en yoğun olduğu şehir Moskova'dır. Moskova'da Ermeni diasporası 1988'de oluşturulmuştur. Moskova'daki Ermeni diasporasının en önemli kuruluşlarından birisi *Rusya Ermenileri Birliği*'dir (REB). Bu kuruluşun amacı, Rusya'daki Ermenileri kendi çatıları etrafında toplamak, Ermenistan'a varlıklı kişilerin yatırım yapmalarını sağlamak ve Ermeni soykırımı iddialarını gündemde tutmaktır. Rusya Ermenileri, 1990 yılından itibaren açıkça Türkiye'den toprak talep etmeye başlamışlardır. Ayrıca Ermenilere "soykırım" yapıldığını iddia ederek, Türkiye'nin bu iddiaları kabul etmesi konusunda çağrıda bulunmaktadırlar.⁵⁰ Dünya Ermenileri Kongresi'nin kuruluş süreci ve ilk toplantısı hakkında Orbay, şu bilgileri aktarmıştır: REB'in başkanı Abramyan, 2002 yılından itibaren *Dünya Ermenileri Kongresi* (DEK) kurabilmek amacıyla birçok ülkeyi ziyaret etmiş ve devlet görevlileriyle görüşmüştür. Yapmış olduğu görüşmelerin sonucunda, 6-7 Ekim 2003 tarihlerinde DEK, 38 ülkeden 114 organizasyonun katılımıyla Moskova'da ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Bu kuruluş toplantısında çoğunlukla Rusça konuşmalar yapılmıştır. Rus televizyonlarında, dünyadaki 12 milyon Ermeni'nin birleşmeye Moskova şehrinde başladıkları yorumları yapılmaya başlanmıştır. Kısaca bu kuruluşun amacı, dünyadaki Ermeni diaspora örgütlerini tek çatı altında birleştirmek ve örgütler arasında yardımlaşma ağını oluşturmaktır.⁵¹

48 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 143-145.

49 Orbay, "Ermeni Diasporası," 5-6.

50 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 145-146.

51 Orbay, "Ermeni Diasporası," 6-7.

Moskova'daki Ermenilerin sosyo-kültürel faaliyetlerine temas eden Cabbarlı, Moskova'daki Ermenilerin sosyal ve kültürel faaliyetlere de önem verdikleri bilgisini vermektedir. Ayrıca Ermeni kültürünü tanıtmak amacıyla oluşturmuş oldukları basın yayın kuruluşları bulunmaktadır. Moskova'da faaliyet gösteren Ermeni kuruluşlarından bazıları şunlardır: Rus-Ermeni Derneğini Koruma Fonu, Moskova Ermenileri Topluluğu, Ermeni Gençlik Merkezi *Арегак* (Güneş), Uluslararası Ermeni Öğrenciler Birliği, *Юсисапайл* (Yusisapayl) gazetesi, *Армения и Мир* (Ermenistan ve Dünya) ve *Армянский Переулоч* (Ermeni Sokağı). 1988 yılında Ermenistan'da olan deprem ve Dağlık Karabağ sorunundan dolayı birçok Ermeni, Rusya'nın Moskova, Leningrad (Peterburg) ve Krasnodar şehirlerine göç etmiştir. Gittikleri yerlerde, dayanışma amacıyla çeşitli yardım komiteleri oluşturmuşlardır. Hükümetin vermiş olduğu destek sayesinde kısa sürede Ermeniler, gittikleri yerlerde kendi cemaatlerini oluşturmuşlardır. Ermeniler, Rusya'nın sadece güneyinde değil, kuzey bölgelerinde de örgütlenmiştir. Ancak güneydeki örgütlenmeleri kuzeydeki şehirlere nazaran daha güçlüdür. Bunun temel sebebi, güneydeki Ermeni nüfusunun daha yoğun olması ve diaspora kuruluşları ile doğrudan temas içerisinde olmalarıdır.⁵²

Bournoutian, Ermenilerin Rusya'ya göç etme sebepleri ve ülkedeki Ermeni nüfusu hakkında şu verileri paylaşmıştır: 6 Şubat 1992 öncesi ülkede yasal olarak yaşayan herkese Rusya hükümeti, vatandaşlık vermeye karar vermiştir. Bu durumdan binlerce Ermeni yararlanmıştır. Ancak açıkta kalanların sayısı da bir o kadardır. Ermenistan'daki ekonomik kriz Ermenileri iş aramak amacıyla Rusya'ya yöneltmiştir. Bu yüzden Rusya'da yaşayan Ermenilerin tam sayısını tahmin etmek güçtür. Bazı kaynaklara göre, Rusya'da en az iki milyon Ermeni'nin yaşadığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre, 650.000'den fazla kişi Moskova'da, 200.000 kişi Rostov'da, 300.000 kişi St. Peterburg'da, 100.000 kişi Soçi'de, 50.000 kişi Krasnodar şehirlerinde yaşamaktadır. Geriye kalanların ise Sibirya ve Rusya'nın diğer şehirlerinde ikamet ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁵³ Rusya'daki Ermeni nüfusuyla alakalı Ermenistan'ın eski Moskova Büyükelçisi Vardan Toghanyan, St. Peterburg'da düzenlenen ekonomi konferansında, aralarında Rusya vatandaşı olan 2.5 milyon Ermeni'nin Rusya'da yaşadığını iddia etmiştir. Ayrıca Toghanyan, Rusya'da yaşayan Ermeniler arasında Ermenistan vatandaşlarının yanı sıra Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelenlerin olduğuna da dikkat çekmiştir.⁵⁴

52 Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası," 147.151.

53 Bournoutian, *Ermeni Tarihi*, 311.

54 "Rusya'da 2.5 milyona kadar Ermeni yaşıyor", *Ermeni Haber Ajansı*, Erişim tarihi 7 Şubat, 2022, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2017/06/02/Rusya-2-5-milyon-Ermeni/106039>.

Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi'nin 2005 yılında hazırlamış olduğu raporda, Rusya'daki Ermeni nüfusu hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

“Dünyadaki en kalabalık Ermeni diasporası ise Rusya Federasyonu'nda yaşamaktadır. Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermeni nüfusu yaklaşık 2 milyondur. 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre Rusya'da yaşayan Ermenilerin sayısı 1.130.000. Ancak Ermeni uzmanlar Rusya'daki Ermenilerin sayısının 2.200.000 olduğunu belirtmektedir. Aradaki fark birçok Ermeni göçmenin resmî olarak kayıtlı olmamasından kaynaklanıyor. Her yıl yaklaşık 20.000 Ermeni Ermenistan'dan Rusya'ya göç ediyor. Rusya'daki Ermeni diasporasının üçte ikisini son 10 yıl içerisinde Rusya'ya göç eden Ermeniler oluşturmaktadır. Rusya Ermeni diasporası Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Abhazya, Kuzey Kafkasya ve Orta Asya'daki etnik çatışmalardan kaçıp Rusya'ya yerleşen göçmenler ile Ermenistan'dan iş bulmak amacıyla Rusya'ya gelen göçmenlerden oluşmakta. Rusya Ermeni Birliği (REB) adlı kuruluşun verilerine göre ise Rusya Federasyonu'nda göçmen statüsünde veya yerleşik olarak 2,5 milyon kadar Ermeni yaşamaktadır. Rusya'daki Ermeni diasporası 350 bin kadarı Azerbaycan'dan, 250 bini Gürcistan'dan, 180 bin kadarı başta Türkmenistan ve Tacikistan olmak üzere Orta Asya Cumhuriyetlerinden, 850 bini Ermenistan'dan gelen Ermenilerden oluşmaktadır. Moskova'da yaklaşık 600 bin, Krasnodar'da ise yaklaşık 1 milyon Ermeni'nin yaşadığı belirtilmektedir.”⁵⁵

Görüldüğü üzere, Rusya'da yaşayan Ermeni nüfusunun 2 ila 2.5 milyon arasında olduğu iddia edilmektedir. Bu iddialar, kesin olmamakla birlikte herhangi bir istatistiki veriye de dayanmamaktadır. Rusya'da çok sayıda yasadışı göçmenin var olması, Ermeni nüfusunun tam olarak tespitine engel olmaktadır. Rusya'da yaşayan Ermeniler arasında Rusya vatandaşı olanların sayısı ve ülkede yasa dışı olarak yaşayan göçmenlerin sayısı tam olarak tespit edilmeden nüfus hakkında kesin bir hüküm vermek doğru olmayacaktır. Çalışmamızda Rusya Federasyonu'nda yapılan 2002 ve 2010 nüfus sayım sonuçlarına göre, resmî olarak Rusya'da ikamet eden Ermenilerin demografik yapısı hakkında bilgiler verilecektir.

55 Orbay, “Ermeni Diasporası,” 4-5.

3.1. 2002 Yılı Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Rusya Federasyonu'ndaki Ermenilerin Demografik Yapısı

Rusya Federasyonu'nda 2002 yılında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre, ülkenin toplam nüfusu 145.166.731'dir. Rusya'da yaşayan Ermenilerin toplam nüfusu ise 1.130.491'dir.⁵⁶ Ermenilerin toplam nüfusa oranı 0,8'dir.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermenilerin 481.328'i Ermenistan'da doğmuştur.⁵⁷ Ayrıca Rusya'da yaşayıp Ermenistan vatandaşı olan Ermenilerin toplam sayısı 136.841'dir. Bunların 113.151'i kentsel bölgelerde, 23.690'ı ise kırsal bölgelerde hayatlarını idame ettirmektedirler. Ayrıca bunların toplam nüfusa oranı, sadece toplam nüfusun %0,1'lik kısmına karşılık gelmektedir.⁵⁸

12 Aralık 1993'te kabul edilen Rusya Anayasa'sına göre, Rusya Federasyonu 83 idari birimden oluşmaktadır. Bu birimler merkezî devlete bağlıdır. Ancak kendilerinin yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. Kısaca, özerk bir yapıya sahiplerdir. Rusya Federasyonu 46 Oblast, 21 Cumhuriyet, 9 Kray, 4 Özerk Okrug, 1 Özerk Oblast ve 2 Federal kentten oluşmaktadır.⁵⁹ 2002 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya Federasyonu'ndaki Ermenilerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

56 "4.1. National composition of population", *Perepis*, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

57 "Всероссийская перепись населения 2002 года. Население по месту рождения и месту проживания на территории Российской Федерации", *ДЕМОСКОП Weekly*, Erişim tarihi 27 Ocak, 2022, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_pob_02.php.

58 "4.5. Population by citizenship", *Perepis*, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

59 Jale Akhundova, "Rusya'da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum ve Sorunlar", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 46, (2014-2): 42-43.

**Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi
ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)**

TOPLAM	1.130.491	TVER OBLASTI	7.331	GÜNEY FEDERAL BÖLGESİ	615.123
MERKEZ FEDERAL BÖLGE	249.220	TULA OBLASTI	6.507	ADİGE CUMHURİYETİ	15.268
BELGOROD OBLASTI	7.824	YAROSLAVL OBLASTI	5.993	DAĞISTAN CUMHURİYETİ	5.702
BRYANSK OBLASTI	3.618	MOSKOVA ŞEHİRİ	124.425	DAĞISTAN CUMHURİYETİ	64
VLADİMİR OBLASTI	4.999	KUZEYBATI FEDERAL BÖLGESİ	46.271	KABARDEY- BALKARYA CUMHURİYETİ	5.342
VORONEJ OBLASTI	8.813	KARELYA CUMHURİYETİ	1.599	KALMUKYA CUMHURİYETİ	887
İVANOVO OBLASTI	4.012	KOMİ CUMHURİYETİ	2.102	KARAÇAY- ÇERKESYA CUMHURİYETİ	3.197
KALUGA OBLASTI	7.095	ARHANGELSK OBLASTI	1.159	KUZEY OSETYA- ALANYA CUMHURİYETİ	17.147
KOSTROMA OBLASTI	1.462	NENETS ÖZERK OKRUGU	26	KRASNODAR ŞEHİRİ	424
KURSK OBLASTI	5.899	VOLOGDA OBLASTI	2.150	KRASNODAR KRAYI	274.566
LİPETSK OBLASTI	5.398	KALİNİNGRAD OBLASTI	8.415	STAVROPOL KRAYI	149.249
MOSKOVA OBLASTI	39.660	LENİNGRAD OBLASTI	5.518	ASTRAHAN OBLASTI	6.309
ORYOL OBLASTI	3.507	MURMANSK OBLASTI	1.954	VOLGOGRAD OBLASTI	26.974
RYAZAN OBLASTI	4.458	NOVGOROD OBLASTI	1.940	ROSTOV OBLASTI	109.994
SMOLENSK OBLASTI	3.893	PSKOV OBLASTI	2.270	PRİVOLZHSKY FEDERAL BÖLGESİ	105.083
TAMBOV OBLASTI	4.326	SANİT PETERBURG ŞEHİRİ	19.164	BAŞKURDİSTAN CUMHURİYETİ	8.784

*Tablo 5: 2002 Yılı Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Rusya'nın Bölgelerinde
Ermeni Nüfusu-1⁶⁰*

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Ermeniler Rusya Federasyonu'nun hemen hemen her yerinde ikamet etmektedirler. Çarlık ve Sovyetler Dönemi'nde olduğu gibi Ermenilerin büyük çoğunluğu Rusya'nın güneyinde yaşamaktadır. 2002 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Güney Federal Bölgesi'nde Ermeni nüfusu 615.213'tür. Eski dönemlerden beri Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerler olan Moskova şehri, Krasnodar ve Stavropol Kray'larında hâlâ önemli bir oranda Ermeni nüfusu bulunmaktadır.

60 "4.2. National composition for regions of the Russian Federation", Perepis, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

MARİ EL CUMHURİYETİ	1.104	SVERDLOVSK OBLASTI	11.093	KEMEROVO OBLASTI	10.104
MORDOVYA CUMHURİYETİ	1.310	TÜMEN OBLASTI	14.802	NOVOSİBİRSK OBLASTI	7.850
TATARİSTAN CUMHURİYETİ	5.922	HANTI-MANSİ ÖZERK OKRUGU-YUGRA	6.471	OMSK OBLASTI	6.644
UDMURTYA CUMHURİYETİ	3.283	YAMALO-NENETS ÖZERK OKRUGU	1.554	TOMSK OBLASTI	2.336
ÇUVAŞİSTAN CUMHURİYETİ	1.261	ÇELYABİNSK OBLASTI	8.601	ÇİTA OBLASTI	3.594
KİROV OBLASTI	2.123	SİBİRYA FEDERAL BÖLGESİ	60.286	AGİN BURYAT ÖZERK OKRUGU	161
NİJNİ NOVGOROD OBLASTI	10.786	ALTAY CUMHURİYETİ	493	UZAK DOĞU FEDERAL BÖLGESİ	17.903
ORENBURG OBLASTI	10.574	BURYATYA CUMHURİYETİ	2.165	SAHA CUMHURİYETİ (YAKUTİSTAN)	2.764
PENZA OBLASTI	3.670	TUVA CUMHURİYETİ	500	PRİMORSKİ KRAYI	5.641
PERM KRAYI	4.979	HAKASYA CUMHURİYETİ	839	HABAROVSK KRAYI	2.666
KOMİ-PERMYAK OKRUGU	46	ALTAY KRAYI	8.105	AMUR OBLASTI	4.045
SAMARA OBLASTI	21.566	KRASNOYARSK KRAYI	10.807	KAMÇATKA KRAYI	948
SARATOV OBLASTI	24.976	TAYMİR (DOLGANO-NENETS) ÖZERK OKRUGU	53	KORYAK ÖZERK OKRUGU	22
ULYANOVSK OBLASTI	4.745	EVENK ÖZERK OKRUGU	12	MAGADAN OBLASTI	330
URAL FEDERAL BÖLGESİ	36.605	İRKUTSK OBLASTI	6.849	SAHALİN OBLASTI	1.144
KURGAN OBLASTI	2.109	UST-ORDA BURYAT ÖZERK OKRUGU	363	YAHUDİ ÖZERK OBLASTI	282
ÇUKOTKA ÖZERK OKRUGU	83				

Tablo 6: 2002 Yılı Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Rusya'nın Bölgelerinde Ermeni Nüfusu-2⁶¹

61 "4.2. National composition for regions of the Russian Federation", Perepis, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87> .

Bu tablo, Ermenilerin Rusya Federasyonu'nun büyük ve küçük yerleşim yerleri dâhil olmak üzere birçok yerinde yaşadıklarını göstermektedir. Örneğin, Sibirya Federal Bölgesi'nde 60.286, Uzak Doğu Federal Bölgesi'nde 17.903 ve Ural Federal Bölgesi'nde 36.605 Ermeni yaşamaktadır.

2002 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermenilerin konuştukları dil profili şöyledir: Rusya'da 1.130.491 Ermeni yaşamaktadır. Ermenice bilenlerin sayısı toplam olarak 904.892'dir.⁶² Rusya'da yaşayan Ermenilerin 1.113.215'lik kısmı, yani büyük bir çoğunluğu Rusça konuşabilmektedir. Bölgelere göre, Rusça bilen Ermenilerin dağılımını gösteren tabloda, kentsel bölgelerde yaşayan 805.621 Ermeni'den 794.135'inin, kırsal bölgelerde ise 324.870 Ermeni'den 319.080'inin Rusça konuşabildiği verilerden anlaşılmaktadır.⁶³

Ermenistan'dan Rusya'ya çok sayıda Ermeni uyruklu kişi her yıl çeşitli amaçlar doğrultusunda gelmektedir. 2002 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, kişilerin geliş amaçlarına ait istatistiki verilerden Ermenistan'dan Rusya'ya 13.131 kişinin geçici olarak geldiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bunlardan 7.878'i çalışmak, 416'sı iş seyahati, 1.855'i turizm, rekreasyon ve tedavi, 210'u transit göç ve 2.669'u diğer amaçlarla Rusya'da bulduklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca geliş amacını belirtmeyen kişi sayısı 103'tür.⁶⁴

3.2. 2010 Yılı Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Rusya Federasyonu'ndaki Ermenilerin Demografik Yapısı

2010 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya Federasyonu'nun toplam nüfusu 142.856.536'dır. Nüfusun 105.313.773'ü kentsel bölgelerde, 37.542.763'ü de kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Rusya'da erkeklerin nüfusu 66.046.579, kadın nüfus ise 76.809.957'dir. Rusya Federasyonu'nda 1.182.388 Ermeni yaşamaktadır. Bunların toplam nüfusa oranı 0,8'dir. Kentsel bölgelerde toplam 816.375 Ermeni ikamet etmektedir. Bunların 441.798'i erkek, 374.577'si kadındır. Kırsal bölgelerde 366.013 Ermeni ikamet etmektedir. Buralarda yaşayan Ermenilerin 196.681'i erkek, 169.332'si kadındır. Özetle, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermenilerin 638.479'u erkek, 543.909'u kadın

62 "4.4. Spreading of knowledge of languages (except Russian)", Perepis, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

63 "4.3. Population by nationalities and knowledge of Russian", Perepis, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

64 "8.3. Population stayed temporarily on the territory of the Russian Federation by country of usual residence and purpose of arrival", Perepis, Erişim tarihi 15 Şubat, 2022, <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

cinsiyetindedir.⁶⁵ Nüfus sayım sonuçları, Rusya’da genel olarak kadın nüfusunun erkeklerden daha fazla olduğunu göstermektedir. Ancak Rusya’daki Ermeni nüfusu, tam tersi bir görüntü sunmaktadır. Bunun temel sebebi, Ermenistan Cumhuriyeti’nin ekonomik olarak zayıf olmasından dolayı birçok erkeğin, ülkelerini terk ederek özellikle Rusya’ya göç etmesidir. Bundan dolayı Ermenistan Cumhuriyeti’nde kadın nüfusu, Rusya Federasyonu’nda ise erkek Ermeni nüfusu daha fazladır.

Rusya Federasyonu’nda yaşayan 1.182.388 Ermeni’den 1.165.256’sı Rusça konuşabilmektedir. Kentsel bölgelerdeki 816.375 Ermeni’den 804.512’si, kırsal bölgelerde yaşayan 366.013 Ermeni’den 360.744’ü Rusça bilmektedir.⁶⁶ Rusya’da Ermenice bilenlerin sayısı 660.935’tir.⁶⁷ Ermenice bilenlerin 592.086’sı Ermeni, 30.537’si Rus, 614’ü Tatar, 860’ı Ukraynalı, 100’ü Başkurt, 63’ü Çuvaş, 45’i Çeçendir.⁶⁸ Sovyetler Birliği idaresi altında kalmış ülkelerde resmî dil Rusça olduğu için Ermeniler bu dili büyük bir oranda konuşabilmektedir.

Rusya Federasyonu’nda yaşayan Ermenilerin yaşa ve cinsiyet göre dağılımını gösteren veriler aşağıda yer almaktadır:

65 “Национальный состав населения”, Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf.

66 “Население по национальности и владению русским языком”, Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-03.pdf.

67 “Владение языками населением Российской Федерации”, Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf.

68 “Владение языками населением наиболее многочисленных национальностей”, Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-06.pdf.

Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)

YAŞ	ERKEKLER VE KADINLAR	ERKEKLER	KADINLAR
0-4	66.953	35.747	31.206
5-9	61.221	32.586	28.635
10-14	65.791	35.037	30.754
15-17	48.538	25.859	22.679
18-19	42.002	22.393	19.609
20-24	108.905	57.682	51.223
25-29	104.043	55.896	48.147
30-34	95.025	52.238	42.787
35-39	90.626	49.772	40.854
40-44	91.170	51.435	39.735
45-49	103.322	58.412	44.910
50-54	96.981	54.813	42.168
55-59	66.516	37.248	29.268
60-64	44.214	24.084	20.130
65-69	22.597	11.781	10.816
70 ve +	74.458	33.479	40.979
Yaş Belirtilmemiş	26	17	9
Toplam	1.182.388	638.479	543.909

Tablo 7: Rusya Federasyonu'nda Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Ermenilerin Nüfus Özellikleri⁶⁹

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermenilerden 193.965'i genç bağımlı nüfus (0-14 yaş), 891.342'si aktif nüfus (15-64 yaş), 97.055'i yaşlı bağımlı nüfus (65+) içerisinde yer almaktadır. Görüldüğü üzere, Ermeni nüfusunun büyük bir çoğunluğu aktif nüfustur. Özellikle Ermenistan'dan Rusya'ya göç edenlerin büyük bir çoğunluğu iş bulabilmek amacıyla gelen gençlerdir. Cinsiyet dağılımını gösteren veriler, erkek nüfusun kadın nüfustan 94.570 kişi daha fazla olduğunu göstermektedir. Cinsiyetin yaş aralıklarını incelendiğinde, 70 ve üzeri yaş haricinde erkek nüfus her yaş aralığında kadın nüfustan daha fazladır. 70 ve üstü yaş aralığında kadın nüfusun daha fazla olmasının temel

69 "Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам и полу по субъектам Российской Федерации", Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-10.pdf.

sebebi, kadınların erkeklere nazaran ortalama yaşam sürelerinin daha uzun olmasından kaynaklandığı söylenilebilir.

2010 yılında gerçekleştirilen nüfus sayım sonuçlarında, ülkenin medeni durum özelliklerini gösteren veriler de bulunmaktadır. Rusya’da yaşayan erkek cinsiyetindeki Ermenilerin medeni durumuna ait bilgiler şöyledir:

YAŞ	EVLİ	BEKÂR	BOŞANMIŞ	DUL
16-17	56	17.425	3	2
18-19	321	21.932	6	3
20-24	7.979	48.955	332	21
25-29	27.604	26.238	1.341	45
30-34	38.421	10.496	2.248	133
35-39	40.807	5.147	2.627	198
40-44	44.389	2.890	2.739	398
45-49	51.231	2.158	3.289	687
50-54	48.421	1.360	2.944	1.184
55-59	32.700	686	2.086	1.220
60-64	20.495	348	1.310	1.599
65-69	9.536	135	605	1.364
70 ve +	23.372	311	997	8.534
Toplam	345.332	138.081	20.527	15.388

Tablo 8: Rusya Federasyonu’nda Erkek Cinsiyetindeki Ermenilerin Medeni Durumunu Gösteren İstatistikler⁷⁰

Rusya Federasyonu’nda yaşayan erkek cinsiyetindeki Ermenilerin 16-17 yaş aralığında evlenmeye başladıkları görülmektedir. Evli sayısının en çok olduğu yaş aralığı 45-49 iken, en düşük olduğu yaş aralığı ise 16-17’dir. Toplam erkek nüfusunun 345.332’si evli, 138.081’i bekâr, 20.527’si boşanmış ve 15.388’i dul’dur.

70 “Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам, полу и состоянию в браке”, Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-11.pdf.

Rusya'daki Ermeni Nüfusunun Tarihsel Geçmişi ve Ermenilerin Demografik Yapısı (1926-2010)

Rusya'da yaşayan kadın cinsiyetindeki Ermenilerin medeni durumlarına ait elimizdeki veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

YAŞ	EVLİ	BEKÂR	BOŞANMIŞ	DUL
16-17	225	15.196	2	1
18-19	1.852	17.592	26	6
20-24	18.813	31.122	741	67
25-29	32.162	12.904	1.994	230
30-34	33.246	5.258	2.771	517
35-39	33.045	2.775	3.215	922
40-44	32.241	1.739	3.251	1.641
45-49	35.787	1.566	3.774	2.891
50-54	31.642	1.360	3.776	4.533
55-59	19.664	979	2.787	5.271
60-64	11.438	597	1.736	5.987
65-69	5.041	288	703	4.617
70 ve +	11.006	1.104	1.911	26.552
Toplam	266.162	92.480	26.687	53.235

Tablo 9: Rusya Federasyonu'nda Kadın Cinsiyetindeki Ermenilerin Medeni Durumunu Gösteren İstatistikler⁷¹

Rusya Federasyonu'nda yaşayan kadın cinsiyetindeki Ermeniler, 16-17 yaş aralığında evlenmeye başlamaktadır. Kadın cinsiyetinde, en çok evlinin olduğu yaş aralığı 45-49'dur. En düşük olduğu yaş grubu ise 16-17'dir. Kadınların 266.162'si evli, 92.480'i bekâr, 26.687'si boşanmış ve 53.235'i dul'dur. Rusya Federasyonu'nda erkek evli ve bekâr sayısı kadın evli ve bekâr sayısından daha fazladır. Ancak kadın cinsiyetinde, boşanmış ve dul sayısı erkeklere nazaran daha yüksektir.

Ermenistan İstatistik Kurumu verilerine göre, 2010 yılında Ermenistan sınırları içerisine giren Ermenistan vatandaşı sayısı 905.691'dir. Ülkeden ayrılan Ermenistan vatandaşı sayısı ise 962.931'dir. Aynı yıl içerisinde Ermenistan'a giren Rusya vatandaşı sayısı 277.795'tir. Ermenistan'dan ayrılan kişi sayısı ise 271.889'dur.⁷² 2010 yılı içerisinde Ermenistan'dan ayrılan Ermenistan

71 "Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам, полу и состоянию в браке", Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-11.pdf.

72 Հայաստանի Ժողովրդագրական ժողովածու 2012, Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտե, (Երևան:2012), 119.

vatandaşlarının sayısı, ülkeye girenlerin sayısından 57.240 fazladır. Ayrıca Ermenistan'a giren Rusya vatandaşlarının sayısı, ülkeden ayrılanların sayısından 5.906 kişi daha yüksektir. Bu bilgiler doğrultusunda, şu yorumların yapılması mümkündür: Ermenistan dış göç vermektedir. Bununla birlikte Rusya'dan da göç almaktadır. Fakat Rusya vatandaşı olup Ermeni kökenli olanların sayısı bilinmediği için ve ayrıca ülkeye gelenlerin ne kadar süre ülkede kalacakları tespit edilemediği için bu konuda kesin hüküm vermek doğru değildir.

Rusya Federasyonu'nda yaşayan Ermenilerin 5.709'u lisansüstü, 212.690'nı yükseköğretim, 10.334'ü lisans, 245.492'si ortaöğretim, 35.225'i ilköğretim, 111.902'si temel eğitim ve 34.360'ı ilkeğitim düzeyinde bir eğitim derecesine sahiptir. Ayrıca 1.521 kişi okuma-yazma bilmemektedir.⁷³

SONUÇ

Çalışmada kullanılan kaynaklar Ermenilerin Rusya ile olan ilk temasları ve Rusya'daki Ermeni nüfusu hakkında özetle şu bilgileri vermektedir: Rusya tarihiyle alakalı bazı kaynaklar Ermenilerin Rusya'ya ilk gelişlerini X-XI. yüzyıllara kadar dayandırmaktadır. Ermeniler, Rusya topraklarına ticaretle yoğun bir şekilde uğraşmalarının bir sonucu olarak gelmişlerdir. Ermenilerin ticaretle meşgul olmaları onların Rusya'da yerleşmelerine olanak sağlamıştır. Pek çok imtiyaza sahip olan Ermeniler, ilk olarak Rusya'ya yerleşme haklarını elde etmişlerdir. Daha sonrasında kendi mahallelerini oluşturmaya başlayan Ermeniler kendi kiliselerini de oluşturmuşlardır. Hatta Ermeniler kendi mahkemelerini oluşturma fırsatlarını bulmuşlardır. Zamanla güçlenen Ermeniler, devlet nezdinde nüfuz sahibi olmaya başlamışlar ve çeşitli devlet görevlerinde bulunmuşlardır. Ermeniler, Rusya'da sadece ticaretle sınırlı kalmayıp, sosyal ve kültürel alanlarda da faaliyetler göstermeye başlamışlardır. Kendi okullarını ve yardımlaşma kuruluşlarını oluşturan Ermeniler, zamanla burada diasporanın oluşmasını sağlamışlardır. Rusya'daki Ermeni diasporasının genel karakteristiği Türk düşmanlığı ve Ermenistan'a yatırımcı çekebilmeğidir. Bu amaç doğrultusunda pek çok faaliyette bulunmuşlardır.

Rusya'daki Ermeni cemaati öncelikle ticaretle uğraşmalarının bir sonucu olarak oluşmaya başlamış ve sonrasında yaşanan göç hareketleriyle de nüfusunu artırmaya devam etmiştir. Özellikle Rusya'nın Osmanlı Devleti ile

73 "Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам, полу и уровню образования", Gks, Erişim tarihi 25 Şubat, 2022, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-13.pdf.

19. yüzyılda yaptıkları savaşlar sonucunda önemli miktarda Ermeni nüfusu, Rusya'ya göç etmiştir. Ermenilerin Rusya'ya göçleri günümüzde dahi devam eden ve araştırmacıların ilgisini bekleyen bir olgudur. Ermenistan ekonomisinin kötü oluşu çok sayıda aktif nüfus grubundaki erkeğin Rusya'ya göç etmesine sebep olmaktadır. Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi'nin 2005 yılında yayımladığı rapor ve Ermenistan'ın eski Moskova Büyükelçisi Vardan Toghanyan'ın iddialarına göre, Rusya'da yaşayan Ermeniler, Ermenistan'ın yanı sıra Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelmişlerdir. Rusya'da yaşayan Ermenilerin çoğu kayıtsız olarak ülkede ikamet ettikleri için Ermeni nüfusu kesin olarak tespit edilememektedir. Bu durum Rusya'daki Ermeni nüfusu üzerine çeşitli iddiaların atılmasına sebep olmaktadır. Bu iddialara göre, Rusya'da Ermeni nüfusu 2 ila 2.5 milyon arasında olduğu öne sürülmektedir. Ancak bu veriler, herhangi bir istatistiki veriye dayanmadığı için iddia olmaktan öteye gidememektedir. Bu çalışmada, nüfus sayım sonuçları baz alınarak Rusya'da kayıtlı olarak yaşayan Ermenilerin demografik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Sovyetler Birliği Dönemi'nde 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında nüfus sayımları gerçekleşmiştir. Nüfus sayım sonuçlarına göre, 1926 yılında Rusya'da 195.410 Ermeni bulunmaktadır. Yıldan yıla artış gösteren Ermeni nüfusu 1989'da 532.390'a yükselmiştir. Verilerde 1979-1989 yılları arasındaki on yıllık süreç Rusya'da Ermeni nüfusun en çok artış gösterdiği dönem olarak gözlemlenmektedir. Sovyetler Dönemi'nde Rusya'da yaşayan Ermenilerin çoğunluğu kentsel bölgelerde ikamet etmektedir. Süreç içerisinde kentsel bölgelerde yaşayan Ermenilerin sayısı günden güne artış göstermiş ve 1989'da 376.648'e ulaşmıştır. Kırsal bölgelerde ise 1989 yılında 155.742 kişi yaşamaktadır. Cinsiyete göre dağılımı gösteren tablo, hem erkek hem de kadın nüfusun yıldan yıla artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak erkek nüfus kadın nüfusa nazaran her yıl daha yüksek bir sayıya sahip olmuştur.

Rusya Federasyonu Dönemi'nde 2002 ve 2010 yıllarında iki nüfus sayımı yapılmıştır. 2002 yılında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya'da Ermeni nüfusu 1.130.491 olarak tespit edilmiştir. Rusya'da yaşayan Ermenilerin 481.328'i Ermenistan'da doğmuştur. Ermeniler çoğunlukla Rusya'nın büyük şehirleri ve güney bölgelerinde ikamet etmektedirler. Örneğin, Moskova şehri, Krasnodar ve Stavropol Kıray'larında önemli oranda Ermeni nüfusu bulunmaktadır. 1.130.491 Ermeni'den 904.892'si Ermenice, 1.113.215'i ise Rusça konuşabilmektedir. Görüldüğü üzere, Ermeniler kendi ana dillerinden çok Rusçayı bilmektedirler. Resmî kayıtlara göre, Ermenistan'dan Rusya'ya 13.131 kişi gelmiştir. Bunlardan 7.818'i çalışmak, 416'sı iş seyahati, 1.855'i turizm, rekreasyon ve tedavi, 210'u transit göç ve

2.669'u diğer amaçlarla Rusya'ya gelmişlerdir. Ayrıca geliş amaçlarını belirtmeyenlerin sayısı 103'tür.

2010 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Rusya'da 1.182.388 Ermeni yaşamaktadır. 816.375'i kentsel bölgelerde, 366.013'ü ise kırsal bölgelerde ikamet etmektedir. Cinsiyet kompozisyonuna bakıldığında, 638.479'u erkek, 543.909'u ise kadındır. Rusya'daki Ermenilerin 891.342'si aktif nüfus grubundadır. Ayrıca genç bağımlı nüfus 193.965 ve yaşlı bağımlı nüfus ise 97.055'tir. Ermenilerin medeni durumunu incelediğimizde, 16-17 yaş aralığında evlenmeye başladıkları görülmektedir. 45-49 yaş aralığı her iki cinsiyette evli sayısının en fazla olduğu yaş aralığıdır. 16-17 yaş aralığı ise evlilik yaş aralığının en düşük olduğu aralıktır. Rusya'daki Ermeni erkeklerin evli ve bekâr sayısı kadınlara nazaran daha fazladır. Kadınlarda ise boşanmış ve dul sayısı erkeklere göre daha çoktur. Rusya'da yaşayan Ermenilerin 1.165.256'sı Rusça konuşabilmektedir. Rusya'da Ermenice bilenlerin toplam sayısı ise 660.935'tir. Bunlardan 592.086'sı Ermeni, 30.537'si Rus, 614'ü Tatar, 860'ı Ukraynalı, 100'ü Başkurt, 63'ü Çuvaş, 45'i ise Çeçen'dir. Rusya'daki Ermenilerin 5.709'u lisansüstü, 212.690'mı yükseköğretim, 10.334'ü lisans, 245.492'si ortaöğretim, 35.225'i ilköğretim, 111.902'si temel eğitim ve 34.360'ı ilkeğitim seviyesinde bir eğitim derecesine sahiptir. Ayrıca 1.521 kişi ise okuma-yazma bilmemektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, Rusya'daki Ermenilerin demografik yapısı hakkında kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu bilgilerin Türk-Ermeni ilişkileri incelemelerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu makale, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Ermenilerin demografik yapısıyla alakalı yapmakta olduğumuz çalışmaların bir halkasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Ermenistan İstatistik Kurumu Verileri

Հայաստանի Տնտեսագրական Տնդվածու 2012. Երևան:
Հայաստանի Հանրապետության Վիճակագրական Կոմիտե, 2012.

Sovyetler Birliği Dönemi Nüfus Sayım Sonuçları

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=2.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_59.php.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_70.php.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_79.php.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 27 Ocak 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1939 г. Распределение городского и сельского населения СССР и союзных республик по национальности и полу.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39_gs.php?reg=1&gor=3&Submit=tamam.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1959 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и

национальности.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_59.php?reg=1.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1970 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_70.php?reg=1.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1979 года. Городское и сельское население республик СССР по полу и национальности.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_79.php?reg=1.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения республик СССР по полу и национальности.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_89.php?reg=1.

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_26.php .

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php .

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_59.php .

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_70.php .

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_79.php .

ДЕМОСКОП Weekly. “Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России.” Erişim tarihi 1 Mart, 2022. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php .

Rusya Federasyonu Dönemi Nüfus Sayım Sonuçları

ДЕМОСКОП Weekly. “Всероссийская перепись населения 2002 года. Население по месту рождения и месту проживания на территории Российской Федерации.” Erişim tarihi 27 Ocak, 2022.
http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_pob_02.php.

Gks. “Национальный состав населения.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf.

Gks. “Население по национальности и владению русским языком.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-03.pdf.

Gks. “Владение языками населением Российской Федерации.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf.

Gks. “Владение языками населением наиболее многочисленных национальностей.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-06.pdf.

Gks. “Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам и полу по субъектам Российской Федерации.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-10.pdf.

Gks. “Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам, полу и состоянию в браке.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-11.pdf.

Gks. “Население наиболее многочисленных национальностей по возрастным группам, полу и уровню образования.” Erişim tarihi 25 Şubat, 2022.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-13.pdf.

Perepis. “4.1. National composition of population.” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Perepis. “4.2. National composition for regions of the Russian Federation.” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Perepis. “4.3. Population by nationalities and knowledge of Russian.” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Perepis. “4.4. Spreading of knowledge of languages (except Russian).” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Perepis. “4.5. Population by citizenship.” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Perepis. “8.3. Population stayed temporarily on the territory of the Russian Federation by country of usual residence and purpose of arrival.” Erişim tarihi 15 Şubat, 2022. <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=87>.

Kitaplar

Balcı, Sezai. *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler VII.* ed. Mehmet Metin Hülügü vd. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Bournoutian, George A. *Ermeni Tarihi Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış.* çev. Ender Abadoğlu, Ohannes Kılıçdağı. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2016.

Dedeyan, Gerard. *Ermeni Halkının Tarihi.* çev. Şule Çiltaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Hovannisian, Richard G. *The Armenian People From Ancient To Modern Times Volume II.* Houndmills: Macmillan, 1997.

Uras, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi.* 2.Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, 1987.

Yılmaz, Salih. *Rusya'da Kimler Yaşıyor? Rusya Federasyonu Etnik Atlası.* Ankara: Atalay Konfeksiyon Matbaacılık ve Reklam, 2020.

Makaleler

Akhundova, Jale. "Rusya'da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum ve Sorunlar." *Avrasya Etüdleri*, Sayı 46 (2014/2): 42-43.

Atasoy, Emin. "Rusya Kentlerinin Tarihsel ve Demografik Özellikleri." *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, Sayı 16 (2009/1): 2-3.

Cabbarlı, Hatem. "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 3 (2001): 132-134.

Orbay, Fatih. "Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri." *TASAM*, Stratejik Rapor No:5 (Nisan 2005): 3-5.

İnternet Kaynakları

Ermeni Haber Ajansı. "Rusya'da 2.5 milyona kadar Ermeni yaşıyor." Erişim tarihi 7 Şubat, 2022.

<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2017/06/02/Rusya-2-5-milyon-Ermeni/106039>.

Государственная публичная историческая библиотека россии. "Административное деление СССР." Erişim tarihi 17 Nisan, 2022.

<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/8459-sssr-administrativno-territorialnoe-delenie-soyuznyh-respublik-na-1-yanvary-1980-goda-spravochnik-m-1980#mode/inspect/page/10/zoom/6>.